

BESCHRIJVING ARCHEOLOGISCH BELANG TIEN GEBIEDEN

Beleidslijn voor alle gebieden van archeologisch belang

De provincie Noord-Holland wordt gekenmerkt door een rijk bodemarchief, waarvan de bewaarcondities over het algemeen gunstig zijn. Dat maakt dat bijna de gehele provincie een potentiële archeologische verwachting heeft. In het licht van de Structuurvisie, waarbij de provincie haar eigen belang formuleert, zijn tien gebieden in Noord-Holland aangewezen die een bovenregionale archeologische waarde vertegenwoordigen. Deze gebieden bevatten waardevolle archeologische vindplaatsen en vertegenwoordigen in het algemeen een of enkele specifieke periodes en daarmee de kenmerkende bewoningsgeschiedenis van het gebied. Deze gebieden vormen tezamen een staalkaart van de bewoningsgeschiedenis van Noord-Holland. Deze geschiedenis is ook vandaag de dag vaak nog af te lezen in het landschap. De archeologie is dus niet iets van 'vroeger', maar een bestaande, onvervangbare kwaliteit van het landschap.

Erfgoed en rijksbeleid:

De Erfgoedwet vormt samen met de Omgevingswet het wettelijke fundament voor de archeologie in Nederland. Onderdelen van de huidige Monumentenwet over archeologie worden over enige tijd overgeheveld naar de Omgevingswet. Voorbeelden daarvan zijn de verplichting om rekening te houden met archeologie bij het opstellen van bestemmingsplannen (straks omgevingsplannen) en de vergunningverlening voor het verstoren van archeologische rijks- en provinciale monumenten.

Gemeenten zijn wettelijk verplicht om bij ruimtelijke plannen voldoende rekening te houden met de te verwachte archeologische waarden en de bekende archeologische waarden (conform de Erfgoedwet en de Omgevingswet). In het bestemmingsplan kan voor grondwerkzaamheden een Omgevingsvergunning voor zowel bouwwerken als grondwerkzaamheden worden opgenomen.

1. Texel (pleistocene deel, begrenzing keileemlandschap op Texel)

Het pleistocene deel van Texel (de Hoge Berg) bestaat uit een keileemopduiking, ontstaan door een stuwing in de pleistocene ondergrond. Dergelijke hoger gelegen gronden werden al vroeg bewoond. Het pleistocene deel van Texel is het gebied met een van de oudste bewoningssporen van West-Nederland; de bewoningsgeschiedenis gaat hier terug tot 12.000 voor Christus. Uit deze periode (Laat Paleolithicum) zijn vondsten gedaan die toebehoren aan jagers en verzamelaars die in deze streken leefden. Maar ook in de perioden volgend op de prehistorie is het eiland ononderbroken bewoond gebleven. Die verschillende bewoningsperioden zijn hier het best vertegenwoordigd van heel Noord-Holland. Dat is uniek. Zo zijn ook uit de periode van de bronstijd tot aan de late middeleeuwen veel sporen van bewoning en gebruik bewaard gebleven.

2. Wieringen (begrenzing keileemlandschap Wieringen)

Wieringen is, tezamen met Texel en Het Gooi, een van de oudste gebieden van Noord-Holland en is opgebouwd uit pleistocene afzettingen (stuwwal, keileem en dekzand). Het voormalige eiland werd al zo'n 10.000 jaar geleden voor het eerst bewoond. De naam Wieringen komt uit het oud-fries en betekent dan ook 'hooggelegen land' (Wir). Een verschil met Texel is dat op Wieringen, voor zover we weten, een aantal onderbrekingen bestaan in de bewoningscontinuïteit. Wieringen is – naast het feit dat de bewoningsgeschiedenis ver terug in de prehistorie gaat – in archeologisch opzicht bijzonder te noemen vanwege vroeg-middeleeuwse vondsten. Zo werd in 1995 de zogenoemde Vikingschat van Wieringen ontdekt, bestaande uit zilveren sieraden en talrijke munten. Uit deze en andere bodemvondsten is gebleken dat de Noormannen een relatie hadden met Wieringen en zich er mogelijk ook gevestigd hebben.

3. Noordelijk duingebied (begrenzing Heerenweg)

Het strandwallen en -vlaktenlandschap ligt direct achter de jonge duinen en is ontstaan door wind, rivieren en zee. Het strandwallengebied – met daarop de oude duinen is ontstaan rond 3000 voor Chr. De duinruggen zijn altijd aantrekkelijke woonplaatsen geweest. Vanaf circa 600 na Chr. vestigden mensen zich op de randen van deze hoge gronden en startten vandaar de ontginning van het aangrenzende veengebied (strandvlakten). Bij de ontginning van de strandvlakten stuitte men op natuurlijke obstakels als geulen, kreken en stroomwallen. Met de verkaveling en de waterhuishouding moest hierop worden ingespeeld. Omdat intensieve bewoning nog steeds plaats vindt op de oudste strandwallen zijn veel vroege bewoningssporen verloren zijn gegaan. Een deel van de jongere oude duinen raakte bedolven door een dik pakket Jong Duin, waardoor de bewoningssporen bijzonder goed geconserveerd zijn. Dat maakt ze extra waardevol. Onder dit noordelijk duingebied ligt de monding van de laatste fase van het Oer-IJ verborgen (Brons- en IJzertijd), een oude, noordelijke vertakking van de Rijn die van grote invloed is geweest op de bewoningsgeschiedenis van dit deel van de provincie.

4. Zuidelijk duingebied (begrenzing Heerenweg)

Het strandwallen en -vlaktenlandschap ligt direct achter de jonge duinen en is ontstaan door wind, rivieren en zee. Het strandwallengebied – met daarop de oude duinen is ontstaan rond 3000 voor Chr. De duinruggen zijn altijd aantrekkelijke woonplaatsen geweest. Vanaf circa 600 na Chr. vestigden mensen zich op de randen van deze hoge gronden en startten vandaar de ontginning van het aangrenzende veengebied (strandvlakten). Bij de ontginning van de strandvlakten stuitte men op natuurlijke obstakels als geulen, kreken en stroomwallen. Met de verkaveling en de waterhuishouding moest hierop worden ingespeeld. Omdat intensieve bewoning nog steeds plaats vindt op de oudste strandwallen zijn veel vroege bewoningssporen verloren zijn gegaan. Een deel van de jongere oude duinen raakte bedolven door een dik pakket Jong Duin, waardoor de bewoningssporen bijzonder goed geconserveerd zijn. Dat maakt ze extra waardevol. Onder dit zuidelijk duin-

gebied ligt de monding van de eerste fase van het Oer-IJ verborgen (Steentijd), een oude, noordelijke vertakking van de Rijn die van grote invloed is geweest op de bewoningsgeschiedenis van dit deel van de provincie.

5. Oer-IJ

Het Oer-IJ-gebied bestrijkt de zone waar de vroegere binnen-delta van de noordelijke Rijntak lag. Deze mondde westelijk van Castricum uit in de Noordzee. De restanten van deze binnendelta liggen grofweg tussen Haarlem, Alkmaar en Amsterdam. Dit deltagebied was al in de IJzertijd (circa 200 jaar voor Chr.) dicht bevolkt.

In het Oer-IJ-gebied ligt een aantal archeologisch waardevolle terreinen. De meeste daarvan dateren uit de Late IJzertijd, de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen en bevatten bewoningsrestanten van de inheemse stammen (door de Romeinen de Frisii, de Friezen genoemd) die het kustgebied tussen de Oude Rijn en het huidige Groningen bevolkten.

Vanwege de bijzondere waarde van het Oer-IJ-gebied heeft de Provincie Noord-Holland met succes een project voor behoud en beheer van archeologische vindplaatsen uitgevoerd, waarin is gezocht naar vormen van agrarisch cultuurbeheer, door terreinen als monument aan te wijzen en met de boeren en terreinbeheerders afspraken te maken.

6. West-Friesland (begrenzing buitenzijde Westfries Omringdijk)

De Westfries Omringdijk is in de middeleeuwen ontstaan vanuit een serie oudere dijken en polders, die uiteindelijk tezamen een van de meest indrukwekkende cultuurmonumenten van Noord-Holland zijn geworden. De dijk is 128 kilometer lang en omvat de huidige regio West-Friesland. Deze streek bestaat uit met name de hogere gronden die oorspronkelijk, ten tijde van het zogenaamde Zeegat van Bergen, zijn afgezet door de zee. Dit zeegat, dat zich vanuit het huidige Bergen uitstreckte tot voorbij het huidige Enkhuizen, bevat een groot aantal unieke vindplaatsen die vooral stammen uit het Neolithicum (Nieuwe Steentijd) en de Bronstijd. Ook veel middeleeuwse dorpen zijn archeologisch interessant.

7. Waterland

Direct ten noorden van Amsterdam bevinden zich de veenweidegebieden van Waterland. Kenmerkend voor deze waterrijke gebieden zijn de weilanden omgeven door sloten met een hoog waterpeil en de grotere watervlakken. Het open landschap van Waterland met zijn verkavelingspatroon, dijken, waterlopen en karakteristieke lintdorpen met hun historische bebouwing, toont een gaaf en samenhangend beeld van de ontginnings- en bewoningsgeschiedenis. Zie onder andere de vele 'veenterpen' uit de ontginningsperiode. Ook in de bodem zijn hiervan nog talrijke sporen bewaard gebleven. Het landschap van Waterland is het toppunt van een cultuurlandschap, door boeren gebouwd. Het gebied is onderdeel van het nationaal landschap Laag Holland.

8. Vechtstreek (begrenzing veenpolderlandschap zuidoost-zijde)

Het ontginningslandschap van de Vechtstreek wordt gekenmerkt door de grotendeels nog gave aanwezigheid van de oorspronkelijke landschappelijke opbouw, bestaande uit tussen de rivieren gelegen uitgestrekte veenkussens. Grote oppervlakten veenland zijn bewaard gebleven, bijvoorbeeld de Ronde Hoep, de Gemeenschapspolder, de Aetsveldsche polder of de Keverdijsche polder. De hoogveenkussens zijn in de middeleeuwen ontgonnen vanaf de omringende rivieren. Boerderijen kregen hun plek aan de oevers van de rivieren, waardoor het centrale gebied volledig open en onbebouwd bleef. Min of meer loodrecht op de rivieren werden sloten gegraven om het veenkussen te ontwateren. Doordat vanaf alle kanten naar het midden werd toegewerkt ontstond de kenmerkende radiale percelering. Veengebied de Ronde Hoep is door oude veenrivieren omgeven en heeft zijn oorspronkelijke inrichting nog vrijwel onveranderd behouden.

9. Het Gooi (begrenzing stuwwallenlandschap zuidoost-zijde)

De Gooise stuwwal vormt de oostelijke hoge rand van Noord-Holland en bestaat uit hogere zandgronden met afwisselend bos en heide. Het Gooi is een van de weinige reliëfrijke gebieden in de provincie en is daardoor van oudsher een aantrekkelijk woongebied. Naast Texel en Wieringen zijn in Het Gooi de oudste bewoningssporen van Noord-Holland aangetroffen. Zo zijn op de heideterreinen prehistorische bewoningssporen bekend, waaronder talrijke grafheuvels. Een bekend grafveld is Westerveld. Het is een van de grootste grafvelden van Nederland en dateert uit de Late Bronstijd en Vroege IJzertijd. In de middeleeuwen werden de voedselarme, hoge zandgronden van Het Gooi ontgonnen en ontstonden zogenoemde brinkdorpen, vergelijkbaar met de Drentse esdorpen. Deze middeleeuwse nederzettingen- en ontginningsstructuur is deels nog herkenbaar in het landschap, maar ook aanwezig in de ondergrond.

10. Reede van Texel

Het Waddengebied speelde een belangrijke rol in de geschiedenis van de scheepvaart. Het Marsdiep, maar ook het zeegat tussen Vlieland en Terschelling vormde immers een belangrijke doorgangsroute naar de Zuiderzee. Een belangrijke positie nam de Reede van Texel in. Deze was in de Gouden Eeuw – maar ook in de eeuw ervoor en erna een zeer belangrijke 'tussenstop' voordat men daadwerkelijk naar belangrijke handelsgebieden zoals Indië, Amerika, het Middellandse Zeegebied of het Oostzeegebied vertrok. Het maritiem erfgoed heeft ook een relatie met diverse Zuiderzee-steden, en is gekoppeld aan allerlei zeventiende-eeuws erfgoed op Texel, de polders, droogmakerijen, stolpboerderijen en windmolens. De scheepswrakken hebben helaas wel sterk te lijden onder bodemerrosie, zodat bescherming of onderzoek urgent is geworden.

Archeologie Noord-Holland

- ① Texel
- ② Wieringen
- ③ Noordelijk duingebied
- ④ Zuidelijk duingebied
- ⑤ Oer-IJ
- ⑥ West-Friesland
- ⑦ Waterland
- ⑧ Vechtstreek
- ⑨ Het Gooi
- ⑩ Reede van Texel

